

*О.В. Сечейко, канд.психол.н., доцент
(Національний авіаційний університет, Україна, м. Київ)*

Соціально-психологічні чинники надійності льотних екіпажів

В статті розглянуті чинники надійності льотних екіпажів з точки зору ефективності взаємодії в командах. Здійснена спроба моделювання зв'язку соціально-психологічних детермінант такої ефективності. Визначені соціально-психологічні чинники високого рівня ефективності командної взаємодії льотного екіпажу.

Особливість роботи авіаційного екіпажу полягає у спільній діяльності, яка відбувається в особливих умовах. Для визначення міри ефективності роботи в особливих умовах використовують термін надійність. Б.Ф. Ломов зазначав, що професійна надійність кожного з членів екіпажу є основним фактором безпеки польоту. При цьому надійність асоціювалася з потенційними резервами людини, а ефективність з наявністю у неї необхідних властивостей [5].

Одним з факторів професійної надійності в авіації виступає необхідність психологічного забезпечення ефективної групової взаємодії в процесі діяльності і попередження імовірного виникнення напруги й конфліктності. Під надійністю групи розуміють збереження високої результативності взаємодії в напружених умовах (або незалежно від умов). Аналіз наукових даних свідчить про актуальність проблеми надійності групи в особливих умовах спільної діяльності, проте вона є недостатньо дослідженою як теоретико-методологічно, так і експериментально.

Тому дослідження чинників ефективності взаємодії членів льотного екіпажу як ключового фактору надійності групи є актуальним. Мета нашого дослідження полягала в моделюванні зв'язку соціально-психологічних детермінант такої ефективності. Ми вважаємо, що за умов професійної компетентності ефективність групової взаємодії льотних екіпажів залежить від таких факторів :

- рівня психологічної організованості групи;
- психологічної компетентності членів екіпажу;
- досвіду взаємодії в групі.

Розглядаючи ефективність групової діяльності як основу надійності групи, необхідно визначитись з ключовими показниками надійності. Більшість дослідників основними показниками надійності групи при роботі в особливих умовах діяльності вважають стресостійкість та резистентність [4]. Високий рівень стресостійкості передбачає збереження ефективності сумісної діяльності в напружених ситуаціях (навіть в екстремальних умовах), відсутність психодинамічних змін в поведінці групи, дотримання активного-ділового тону, швидке досягнення згоди, що забезпечує прийняття рішень, адекватних особливостям ситуації.

Як правило, фактор надійності групи в особливих умовах діяльності розглядався в контексті потенціалу психофізіологічної витривалості кожного члена команди та їх сумісності [5]. Не заперечуючи важливості зазначених вище параметрів, ряд науковців вважають, що на рівень групової стресостійкості суттєво впливає фактор організованості групи (рівень її розвитку). Відмічено, що діапазон характеру впливу напружених ситуацій на діяльність групи дуже широкий – від різкого зниження ефективності взаємодії (і навіть, повної дезорганізації) до підвищення ефективності діяльності. Такі дані свідчать про неоднозначність впливу напружених ситуацій на ефективність групової взаємодії, визначають складність і зумовленість цих процесів від психологічних характеристик самої групи.

За даними А.І. Донцова [1] в напруженій ситуації групової взаємодії, яка вимагає узгодженості дій, можливі два основних сценарії групової поведінки, а саме:

1. Прояв деструктивних тенденцій у формі агресії, взаємних звинувачень, зняття з себе відповідальності.

2. Мобілізація захисних механізмів групи, зростання показників групової згуртованості.

Л.І Уманський описав «депресивний синдром» в стресових ситуаціях для груп з низьким рівнем розвитку, що проявлявся в байдужості і деморалізації. Взаємодія в таких групах набувала конфліктного характеру, група відмовлялася від виконання завдання, відбувалася дезінтеграція спільної діяльності. Водночас, групи з високим рівнем розвитку на складні ситуації реагували зростанням активності і стійкістю емоційного фону. Ефективність діяльності таких груп навіть зростала завдяки вдосконаленню організаційної взаємодії.

С.В. Саричев та А.С. Чернишов, експериментально дослідивши феномен надійності груп, діяльність яких відбувається в особливих умовах, розглянули вплив соціально-психологічних параметрів, які зазвичай залишалися поза увагою, на ефективність групової діяльності в аварійно-критичних ситуаціях [4]. Рівень організованості групи при цьому визначався за такими психологічними показниками:

- мотиваційний – мотивації і установки на вдосконалення організації взаємодії;
- ціннісний – сприйняття організації взаємодії як цінності;
- суб'єктність групи - виявлення ініціативності і творчості в аспектах вдосконалення організації взаємодії, саморозвитку групи як суб'єкта спільної діяльності.

Результати дослідження підтвердили припущення, що наведені вище фактори, визначаючи рівень розвитку групи, мають значний вплив на ефективність взаємодії членів групи в екстремальних ситуаціях, обумовлюючи при цьому її надійність.

Наукові розробки в галузі соціальної психології [4] також свідчать про те, що в напружених та екстремальних ситуаціях спільної діяльності активуються приховані латентні механізми групової динаміки. Отже, орієнтуючись на науково доведені закономірності, можна передбачити, що

зниження ефективності спільної діяльності в особливих умовах можна попередити або частково компенсувати позитивним досвідом колективної взаємодії, активізацією мотивів групової діяльності, позитивними взаємовідносинами в групі. Очевидно, що при цьому існує тісний зв'язок між категоріями організованість, надійність та суб'єктність групи. Організованість відображає здатність групи як колективного суб'єкта спільної діяльності до узгоджених дій. Надійність характеризує групу за параметрами її стійкості в напружених та екстремальних ситуаціях.

Категорія суб'єктності відображає змістову спрямованість і рівень активності групи. Може виникнути сумнів щодо правомірності і доцільності застосування до такої групи, як авіаційний екіпаж категорії «суб'єктність». Адже, його робота є специфічною і відрізняється від особливостей спільної діяльності в групах. Специфічність полягає і в умовах самої діяльності, і в особливостях міжособистісної взаємодії: екіпаж має відносно жорстку структуру; чітко визначені функціональні обов'язки та завдання; діяльність команди передбачає скоординовану спільну діяльність фахівців, функції яких суттєво різняться. Тож, з одного боку, зовні задається ефективність команди має бути забезпечена чітко визначеною поведінкою кожного члена екіпажу, при цьому в такій системі у них майже не залишається свободи вибору. З іншого боку, команда – це, насамперед, суб'єкт спільної діяльності, розвиток й функціонування якого визначають особливості суб'єкт - суб'єктної взаємодії, теоретико-методологічні положення якої викладені в роботах С.Л. Рубінштейна, А.В. Брушлінського, К.О. Абульханової-Славської та ін. Дослідження групи як суб'єкта спільної діяльності дає змогу розглянути групу в контексті динаміки соціальних умов та взаємозв'язку з конкретною ситуацією її життєдіяльності, визнаючи активність групи вирішальним фактором групової динаміки. Тоді забезпечення надійності групи через підвищення ефективності спільної діяльності її членів необхідно досліджувати з точки зору динаміки, що відповідає теоретико-методологічним положенням, викладеним в роботах К. Левіна.

Дослідження О.В. Петренка показали, що категорія «суб'єктність» є не тільки важливою ознакою льотного екіпажа, але й може використовуватись при експертизі програм навчання з управління екіпажними ресурсами, оскільки в основі сучасної концепції CRM лежить ідея екіпажної суб'єктності [2, 3].

Отже, команду льотного екіпажу ми визначаємо як суб'єкта спільної діяльності, що складається з групи фахівців, зацікавлених в досягненні загального результату, здатного виконувати функції самоуправління, а також оперативню, ефективно й якісно розв'язувати завдання, що стоять перед ним. Принциповим у цьому визначенні є визнання можливості команди активно впливати на розвиток подій, пов'язаних із спільною діяльністю. Активність виступає як інтеграл домагань, саморегуляції і задоволеності, як здатність і спосіб самовираження, самореалізації групи. Конкретними формами вияву активності, що виступають як соціально-психологічні характеристики групи, є ініціативність і відповідальність. Виходячи з цього, можна передбачити, що група як суб'єкт спільної діяльності, повною мірою виявлятиме себе лише за

умови максимальної реалізації своїх можливостей. Надійність групи не може розглядатися при цьому як показник сталості. Це тимчасовий параметр що характеризує динаміку спільної діяльності і поведінку групи залежно від часу та ситуації.

Висновки

Соціально-психологічні чинники ефективності командної взаємодії є одними з ключових у забезпеченні надійності льотного екіпажу. Льотний екіпаж можна розглядати як суб'єкта спільної діяльності, що складається з групи фахівців, зацікавлених в досягненні загального результату, здатного виконувати функції самоуправління, а також оперативно, ефективно та якісно розв'язувати завдання, що стоять перед ним. Соціально-психологічними маркерами високого рівня ефективності командної взаємодії льотного екіпажу пропонуємо вважати такі фактори:

1. Єдність членів команди, яка визначається за такими показниками: єдність мети та способів її досягнення; активна позиція, високий рівень особистої ініціативи та відповідальності кожного члена команди; єдність мотиваційних стимулів; єдність ціннісних орієнтацій.
2. Зосередженість (центрованість) членів команди на рівні ефективності виконання діяльності.
3. Забезпечення повноти групової комунікації.
4. Наявність позитивного психологічного клімату, який передбачає: атмосферу взаємної поваги й довіри; визнання компетентності кожного з членів команди; оптимальне співвідношення між емоційним та раціональним елементами взаємовідносин.

Список літератури

1. Донцов А.И. Психология коллектива. М.: МГУ, 1984. – 310 с. Донцов А.И.
2. Петренко О.В. Психологічні аспекти управління ресурсами льотного екіпажу // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць. – К.: 2010. – Т. X. – Вип. 17. – С. 346-355.
3. Петренко О.В. Психологічні та соціокультурні аспекти оптимізації взаємодії в льотних екіпажах цивільної авіації // Проблеми емпіричних досліджень в психології: зб. наук. праць. – К.: Гнозис, 2010. – Вип. 4. – С. 328-334.
4. Сарычев С.В., Чернышов А.С. Социально-психологические аспекты надежности группы в напряженных ситуациях. – 2000. – 164 с.
5. Смирнов Б.А., Догополова Е.В. Психология деятельности в экстремальных ситуациях. – Х: Изд-во Гуманитарный Центр, 2008. - 292 с. Смирнов Б.А., Догополова Е.В.